

συνθέτει κατὰ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα ἡ μεταφυσικὴ νοσταλ-
γία τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Καὶ ἔτιν καὶ ἡ ἀναβίωσις τῆς
μεταφυσικῆς σημαίνῃ ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ κινδύνου τῆς
ἀποκτηνώσεως τοῦ ἀνθρώπου, δὲ ὑπάρξισμός ὃς μαρτύριον
καὶ αὐτὸς τῆς τροπῆς εἰναι γενικῶς εἴπειν ἀγω-
νιώδης διαμαρτυρία ἐναντίον τῆς ἀπειλῆς τοῦ μηδενισμοῦ,
δὲ ὅποιος προσπαθεῖ νὰ ἴστοπεδώσῃ πάσας τὰς ἀξίας τοῦ
ἀνθρωπίνου βίου, νὰ ἐξαφανίσῃ τὸ νόημα τῆς ὑπάρξεως
καὶ νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν προσωπικότητα, τὸν αὐτόνομον
καὶ κατ' ἔλευθέραν ἐκλογὴν βιοῦντα καὶ δρῶντα πνευμα-
τικὸν ἀνθρωπὸν. Διὰ τοῦτο ἐνέχει κάτι τὸ προφητικόν,
τὸ ἀποκαλυπτικόν, διπλῶς ἡ φιλοσοφία τῆς ζωῆς καὶ ἡ
ἐνθουσιαστικὴ κίνησις, εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς ὅποιας
μεταβαίνομεν.

4. «ΑΝΗΣΥΧΟΣ ΕΙΝΑΙ Η ΚΑΡΔΙΑ ΜΑΣ»

‘Υπολείπεται τώρα νὰ ρίψωμεν ταχύ βλέμμα καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν ἔκεινων κινήσεων, αἱ ὅποιαι ἀναβλύζουν ἀπ’ εὔθειας ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ τὴν νομοτέλειάν της καὶ ἡ σημαίνουν σοβαράν τινα προσπάθειαν πρὸς νέας θρησκευτικὰς μορφὰς ἢ εἶναι ἔκφρασις τοῦ ἐκ τοῦ ὑλικοῦ πολιτισμοῦ κορεσμοῦ, ὁ ὅποῖος ὁδηγεῖ εἰς παραδοξομόρφους ἴκανοποιήσεις ἀπωθημένων συναισθημάτων. Καὶ αὐταὶ εἶναι ἀπόπειραι πρὸς καταστρατείαν τῶν ψυχικῶν ἀναγκῶν, αἱ ὅποιαι ἀνήκουν καὶ αὐταὶ εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὰς ὅποιας κατεπίεσεν ἐπὶ μακρὸν καὶ συνέθλιψεν δὲ ὑλισμὸς καὶ ὁ θετικισμὸς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Καὶ αἱ κινήσεις αὐταὶ ἀναβλύζουν ἀπὸ μυστικιστικὰ βάθη τῆς ψυχῆς. ‘Αλλ’ ὁ μυστικισμὸς ἐμφανίζει ποικίλας μορφὰς. Εἶναι ὑπερβατικὸς ἢ ἐνδοκοσμικός, ἐνεργὸς καὶ πρὸς δρᾶσιν ὑποκινῶν ἢ ἀπλῶς θεωρητικός, ἀρεσκόμενος εἰς τὴν μυστικὴν θέαν, ἡσυχαστικός. Μυστικισμὸς ἀρκούμενος εἰς τὴν συγχώνευσιν τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὴν ἀπέραντον, πλήρη θαυμασίων φύσιν, μυστικισμὸς ἐπιζητῶν τὸν βυθισμὸν εἰς τὸν κόσμον τῆς ψυχῆς καὶ μυστικισμός, ὁ ὅποῖος ἐπιζητεῖ τὴν ἔνωσιν πρὸς τὸν Θεόν. ‘Εντεῦθεν καὶ ἡ ποικιλία τῶν ἀποχρώσεων, τὰς ὅποιας ἐμφανίζουν αἱ κινήσεις αὗται, περὶ τῶν ὅποιων

πρόκειται νὰ δημιλήσωμεν. Ἡ ἐπισκόπησίς των δημιουργεῖ τὴν ἐντύπωσιν διὰ ἐπαναλαμβάνονται κατὰ τοὺς χρόνους μας οἱ τελευταῖοι αἰῶνες τῆς ἑλληνορρωμαϊκῆς περιόδου. Ἀνησυχία καὶ ζήτησίς, δπως τότε. Σύγκρουσίς ἡθικῶν καὶ μεταφυσικῶν συστημάτων καὶ νοσταλγία πρὸς κάτι τὸ σταθερὸν καὶ πληροῦν μὲνόντα τὸν βίον. Σκεπτικισμὸς καὶ συγχρόνως πόθος πρὸς τὸ ἀπόλυτον, τὸ αἰώνιον. Ἀπαισιοδοξία ἀφ' ἐνδές καὶ ἀφ' ἑτέρου προσδοκία τοῦ νέου, τοῦ μελλοντικοῦ, τοῦ ἀνωτέρου. Ἀρνησίς πάσης θετικῆς μορφῆς θρησκείας καὶ ἐνταυτῷ προσφυγὴ εἰς πρωτογόνους μορφὰς δεισιδαιμονίας, εἰς τὴν μαγείαν, εἰς μυστηριακὰς μυήσεις ἔξασφαλιζούσας τὴν σωτηρίαν. Ὁ πόθος αὐτὸς πρὸς σωτηρίαν, πρὸς λυτρωμὸν ἀπὸ τὰ στενὰ ὅρια τῆς ἀτομικότητος, ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν διάσπασιν, ἀπὸ τὰ κοινωνικὰ δεινά, ἀπὸ τὸ συναίσθημα τῆς ἐνοχῆς καὶ τῆς ἀδυναμίας, ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς φύσεως, εἶναι ὁ βασικὸς τόνος, ὁ ὄποιος συνοδεύει τὰς ποικίλας ἐκφάνσεις τοῦ βίου τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ τῶν ἰδικῶν μας. Ἡ πάλη πρὸς οἰκονομικὴν βελτίωσιν, πρὸς μεταβολὴν τῶν ὅρων τῆς ζωῆς, καὶ τὸ μῆσος τῶν τάξεων, ἡ θεωρία περὶ τῆς ἐκ τοῦ πιθήκου καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου, τὸ φυσικρατικὸν κήρυγμα περὶ ἔξαρτήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, δὲν εἶναι κατάλληλα, δπως πληροῦν ἐπὶ μακρὸν τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ δπως ἴκανοποιοῦν τὴν νοσταλγίαν τῆς ψυχῆς. Διὰ τοῦτο ζητεῖ αὕτη πάλιν τὰ δίκαια της. Καὶ τοῦτο τοσοῦτο μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ ἐπιστήμη, ἡ μοναδικὴ καὶ ὑψηλὴ θεότης τῆς προηγηθείσης περιόδου, δὲν ἔδικαίωσε τὰς παραβόλους ἐλπίδας, τὰς ὄποιας εἶχον ἀναθέσει εἰς αὐτήν. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ὁ ἀνθρωπὸς ἵσταται ἐνώπιον τοῦ Ἀνεξερευνήτου μὲ κατάπληξιν καὶ ἀμηχανίαν ὄποιαν ούδεμία ἵσως προηγουμένη γενεὰ ἔγνωρισε. Τὸ μυστήριον τοῦ κόσμου καὶ τὸ αἴνιγμα τῆς ζωῆς προβάλλει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του δίκην ἀδιερευνήτου μειδιάματος αἰγυπτιακῆς Σφιγγός. «Καὶ τὰς ἀκοάς του πλήττουν οἱ τόνοι τοῦ ἀρμονίου τοῦ Ἀπεράντου». Καὶ δπως κατὰ τοὺς περὶ Χριστὸν χρόνους, πιθεῖ ἡ ψυχὴ τὴν ἐπαφὴν πρὸς ὑπεραισθητούς κόσμους. Καταφεύγει εἰς τὸν μυστικισμόν, στρέφει τὸ ὅμμα πρὸς

τὸν μυστηριώδη κόσμον τῆς Ἀνατολῆς καὶ προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσῃ νέας μορφάς ἀντὶ τῶν παλαιῶν, τὰς ὅποιας κατέλυσε, πρὸς ἔκφρασιν τοῦ νέου τρόπου τῆς θρησκευτικότητός της. Διότι ὁ πόλεμος κατὰ πάσης παραδεδομένης μορφῆς καὶ ἡ ζήτησις νέων ἀποτελεῖ βασικὸν γνώρισμα τῆς κινήσεως τῆς ζωῆς κατὰ τοὺς χρόνους μας. Τὰς νέας αὐτὰς μορφὰς προσπαθεῖ νὰ συναρμολογήσῃ συνήθως ἀπὸ τὰ ὑπολείμματα παλαιῶν καὶ παλαιοτάτων μορφῶν, ἐνῷ ἐξ ἄλλου διανείζεται τὸ περιεχόμενόν των ἀπὸ διαφορώτατας ἀλλήλων πηγάς, διὰ τὰ γνωστικὰ λεγόμενα συστήματα τῶν πρώτων μετὰ Χριστὸν αἰώνων. Τὴν κατάστασιν αὐτὴν τῆς συγχρόνου ψυχῆς περιγράφει εύστόχως διαπρεπής σύγχρονος κριτικός. «Ο ἄνθρωπος —λέγει— δὲν ἔχει πλέον νόημα, ἐφ' ὃσον δὲν ἔξυπηρετεῖ παρὰ μόνον τὴν μηχανήν. Αὕτη τοῦ ἀφήρεσε τὴν ψυχήν. Τώρα διώρει νὰ τὴν ἐπανεύρῃ, νὰ τὴν ἐπανακτήσῃ. "Ολα δια βλέπομεν δὲν εἶναι παρὰ φαινόμενα καὶ ἐκδηλώσεις τῆς τεραστίας αὐτῆς πάλης διὰ τὸν ἄνθρωπον, πάλης τῆς ψυχῆς κατὰ τῆς μηχανῆς. Διότι δὲν ἔχομεν πλέον ἴδιαν ζωήν, ἀλλ' ἔξεπέσαμεν εἰς μέσα ἀπλῶς τῆς ζωῆς. Δὲν ἔχομεν πλέον ἐλευθερίαν, δὲν ἔχομεν πλέον τὸ δικαίωμα νὰ λαμβάνωμεν ἀποφάσεις καὶ νὰ διαθέτωμεν ἐλευθέρως τὸν ἔαυτόν μας. Ἐξηφανίσθημεν, ὁ ἄνθρωπος ἔχασε τὴν ψυχήν του, κατέπεσεν εἰς ἄψυχον δῦν καὶ ἡρημώθη μαζὶ μὲ αὐτὸν καὶ ἡ φύσις. Δι' αὐτὸν δὲν καυχώμεθα πλέον ὅτι τάχα εἴμεθα κύριοι αὐτῆς. Μᾶς κατεβρόχθισεν. Ἐκτὸς ἀν συμβῆ θαῦμα. Αὕτον εἶναι τὸ ζήτημα: ἀν διὰ θαύματος θὰ ἀναστῇ πάλιν ὁ ἄνθρωπος, ὁ διποῖος ἔμεινε χωρὶς ψυχήν, κατέρρευσε καὶ ἐτάφη». Ἀληθῶς, ἀγωνίζεται ὁ ἄνθρωπος διπώς ἐπανεύρῃ τὴν ψυχήν του. Διὰ τοῦτο πνέει πάλιν ὁ ἄνεμος τοῦ Θεοῦ καὶ δημιουργεῖ κινήσεις, αἱ ὅποιαι εἶναι εἰς τὸ βάθος τῶν θρησκευτικαὶ καὶ αἱ διποῖαι, πολέμοι πάσης μέχρι τοῦτο θρησκευτικῆς μορφῆς, πιστεύουν ὅτι ἡμποροῦν νὰ ἔχουν θρησκείαν χωρὶς οίανδήποτε μορφὴν ἢ μακρὰν πάσης κατὰ παράδοσιν μορφῆς. Ἀπὸ τὰ δύο εἴδη τῆς θρησκείας, τὰ διποῖα θεωρεῖ ὁ Goethe ὡς μόνα ἀληθινά, τὴν θρησκείαν, ἡ διποία λατρεύει τὸ ἐντὸς ἡμῶν καὶ τὸ γύρω ἀπὸ ἡμᾶς ἄγιον χωρὶς καμμίαν μορφὴν, καὶ τὴν θρησκείαν, ἡ

όποια λατρεύει αύτδ ύπδ τὴν ὠραιοτέραν δυνατὴν μορφήν, προτιμοῦν τὸ πρῶτον. Χωρίζοντες θρησκείαν καὶ θρησκευτικότητα ἀρκοῦνται εἰς τὴν δευτέραν καὶ ἐν ὄνόματι αὐτῆς ἀπορρίπτουν πᾶσαν θετικὴν θρησκείαν, πᾶσαν ἱστορικὴν μορφὴν τῆς θρησκείας. "Η προσπαθοῦν νὰ διαμορφώσουν νέας μορφάς, συμφώνους, ως ισχυρίζονται, πρὸς τὸ νέον πνεῦμα, τὰ πορίσματα τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης καὶ τὴν νέαν ἀξιολόγησιν τοῦ βίου. Ἐπιδιώκουν λοιπὸν νὰ υποκαταστήσουν τὴν θετικὴν θρησκείαν, τὴν δποίαν κηρύττουν νεκράν. Ἀλλὰ οὔτε τὸ περιεχόμενον εἶναι τοιούτον, διστε νὰ παρέχῃ τὴν ἔντύπωσιν νέας ἀποκαλύψεως οὔτε αἱ μορφαί, τὰς δποίας περιβάλλεται, πρωτότυποι ἢ ἄξιαι λόγου. Αἱ «ἀσημένιες ματιές» τοῦ Schleiermacher, αἱ δποίαι ἀποκαλύπτουν νέα βάθη τοῦ Εἶναι καὶ τῆς ψυχῆς καὶ δημιουργοῦν συγχρόνως γέαν μορφήν, ἀνάλογον πρὸς τὸ νέον περιεχόμενον, εἶναι σπάνιαι εἰς τὴν ἱστορίαν. Πάντως δὲν συνειθίζουν νὰ ἀναφαίνωνται εἰς χρόνους, δποῖοι οἱ ίδικοί μας, οὔτε ύπδ τὰς προύποθέσεις, ύπδ τὰς δποίας τελοῦν οἱ εἰσηγηταὶ τῶν ἀποπειρῶν τούτων. Εἰς τοὺς προφήτας αὐτοὺς τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος αἰῶνος δὲν ἐφαρμόζονται ἀναντιρρήτως οἱ στίχοι τοῦ Rilke, οἱ δποῖοι ἐκφράζουν σαφῶς τὴν φύσιν τῆς «ἀσημένιας ματιᾶς» :

Ἐργάτες εἴμαστε, μαθητές, μαστόροι

Καὶ σὲ χτίζουμε, μεγαλόπρεπη ἐκκλησιά.

Καὶ πότε - πότε κάποιος μεγάλος ἔρχεται ἀπὸ μακριά.

Περνᾶ σὰν σπίθα μέσῳ ἀπὸ τὰ πολλά μας πνεύματα

Καὶ ἔνα καινούριο τρέμοντας μᾶς δείχνει τρόπο.

Στὴς σαλευόμενες τρέχουμε τότε σκαλωσιές,

Βαρειὰ μέσα στὰ χέρια μας τὸ σφυρὶ κρέμεται,

ως ὅτου τὸ μέτωπό μας φιλήσῃ κάποια ὁρα,

ποὺ λαμπερὴ καὶ ὅλα σὰν νὰ τὰ γνώριζε

Ἄπὸ ἐσὲ σὰν πνοὴ ἀπὸ τὴ θάλασσα φυσᾶ.

Βουτίζουν τότε τὰ πολλὰ σφυρὶα

Καὶ τὸ βουνὸ ἀντιλαλεῖ τὸ σφυροκόπημα.

Καὶ μόνο σὰν βραδυάσῃ σὲ ἀφήνουμε.

Καὶ τὸ σχῆμά σου, ποὺ γίνεται, χαράζει σὰν αὖγή.

Εἰς πᾶσαν ζωντανὴν θρησκευτικότητα συνυπάρχουν

καὶ αἱ δύο ὄρμαι, ἡ ὄρμὴ πρὸς παροχὴν μορφῆς εἰς τὸ θρησκευτικὸν βίωμα καὶ ἡ ὄρμὴ πρὸς ὑπερνίκησιν τῆς μορφῆς, τὴν ὅποιαν περιβάλλεται ἐκάστοτε τὸ βίωμα τοῦτο. Οὕτω δημιουργεῖται δίλημμα διὰ τὸν θρησκεύοντα ἀνθρωπὸν. Ἀλλ᾽ ὑπεράνω αὐτοῦ ὑπάρχει τρίτον τι, ἡ σύνδεσις ἀμφοτέρων διὰ τῆς προφητικῆς φυσιογνωμίας, ἡ ἄρσις τῆς ἀντινομίας διὰ τῆς δημιουργικῆς ἐναρμονίσεως μορφῆς καὶ περιεχομένου. Αὐταὶ εἶναι αἱ στιγμαὶ τῆς ἱστορίας, κατὰ τὰς ὅποιας βίοι ὁ ἀνθρωπὸς τὴν «ἀσημένια ματιά», ἐκ τῆς δημιουργίας αὐτῆς, τὸ δόποιον ἀναλάμπει ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν κατὰ τὴν πορείαν τοῦ ἱστορικοῦ βίου, συγχωνεύονται ἡ μία πρὸς τὴν ἄλλην αἱ δύο ἔκειναι ὄρμαι κατὰ τρόπον, ὃστε ἡ μορφὴ βιοῦται ως ἀνταποκρινομένη πλήρως εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ βιώματος καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἀποκάλυψις εὑρίσκει δι’ αὐτῆς πλήρη ἔκφρασιν. Εἰς τοιαύτας ἱστορικὰς στιγμὰς ἀναφέρονται οἱ ἀνωτέρω στίχοι τοῦ Rilke. Πρὸς αὐτὰς δύμως οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν αἱ κινήσεις, περὶ τῶν ὅποιων ὁ λόγος ἐνταῦθα.

* * *

“Αλλ᾽” ἔὰν αἱ προσπάθειαι ἔκειναι δὲν εἶναι βιώσιμοι ως ἀπόπειραι ὑποκαταστάσεως τῆς θρησκείας, ἔχουν δύμως πολλὴν σημασίαν ως χαρακτηριστικαὶ ἐνδείξεις τῆς μεταβολῆς. Πιστοποιοῦν καὶ αὐταὶ τὴν στροφὴν ἀπὸ τὴν φύσιν εἰς τὴν ψυχὴν καὶ μαρτυροῦν τὸ ἀνώλεθρον τοῦ πόθου πρὸς τὸ ἀπόλυτον. Οὕτω ἐπικυρώνται καὶ δι’ αὐτῶν ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων τοῦ Αὔγουστίνου: «'Ανήσυχος εἶναι ἡ καρδία μας ἕως ὅτου εὕρῃ τὴν ἀνάπτασιν της, Κύριε, εἰς Σέ». “Ολαί, ἀν καὶ κατὰ διάφορον ἐκάστη τρόπον, ἐπιδιώκουν τὸν μυστικιστικὸν βυθισμὸν εἰς τὴν ἀληθινὴν οὐσίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου, τὴν μυστικὴν ἔνωσιν πρὸς τὴν θεότητα, καὶ ἀντλοῦν ἀπὸ ποικίλας πηγάς, ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, ἀπὸ τὰς μεγάλας θρησκείας τῆς ἀνθρωπότητος, ἀπὸ τοὺς μυστικούς, ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Γνῶσιν καὶ τὴν Ἀνατολήν, ἀπὸ τὸν Goethe καὶ τοὺς ρωμαντικούς. Με-

ρικὰ ἀπὸ τὰ ρεύματα αὐτὰ τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος εἶναι συνέχεια κινήσεων καταγομένων ἀπὸ ἀρχαιοτέρους χρόνους, ἐνισχυθέντα ἢ ἀνάνεωθέντα κατὰ τὸ παρόν, ἄλλα ἀναφαίνονται διὰ πρώτην φοράν. "Αλλα τελοῦν εἰς συνειδητὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἄλλα ἀποτελοῦν ἀπόπειραν συνθέσεως πρὸς τὸ οὐσιῶδες περιεχόμενόν του. Τὰ ψυχικὰ ἔλατηρια τῶν κινήσεων αὐτῶν εἶναι ποικίλα. Πρῶτον δὲ πρὸς τὸ Ἐπέκεινα, τὸν δποῖον δὲν ἴκανοποιεῖ ἐπαρκῶς διὰ πολλοὺς ἀνθρώπους τὸ θετικὸν θρήσκευμα. Δεύτερον ἡ ἀνάγκη πρὸς ψυχικὴν καλλιέργειαν, πρὸς ἑσωτερικὸν πολιτισμόν, δπου τούλαχιστον ἀπολιθοῦται ἡ εὔσέβεια εἰς ἀπλῶς δογματικὴν πίστιν. Τρίτον ἡ βιολησις δπως μεταβάλουν τὴν θρησκευτικὴν ἑσωτερικότητα εἰς πρᾶξιν, συγχέουσαι δχι σπανίως θρησκευτικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον. Εἰς τὰ ἐπόμενα θὰ σκιαγραφήσωμεν εἰκόνα τινὰ τῶν κινήσεων τούτων, περιοριζόμενοι εἰς τὰς περισσότερον σημαντικάς.

"Ηδη εἰς τὸν μονισμὸν τοῦ Haeckel ἀπαντῶμεν στοιχεῖα θρησκευτικότητος καὶ τὴν προσπάθειαν, δπως πληρωθῆ ἡ θρησκευτικὴ ἀνάγκη τῆς ψυχῆς διὰ τῆς λατρείας τῆς φύσεως, τὴν ὅποιαν ὑψώνει ὁ μονισμὸς οὗτος εἰς θεῖον ὅν. Διότι δὲ Haeckel, ἀσυνεπής καὶ ἐδῶ πρὸς ἑαυτόν, συκρούεται πρὸς τὸν ὄλισμόν του καὶ ἐπικαλεῖται τὸν Goethe καὶ τὸν Σπινόζαν, δπερ βέβαια δὲν ἐμπόδιζει αὐτὸν νὰ παρερμηνεύῃ καὶ τοὺς δύο. Ἡ καλλιτεχνικὴ του διάθεσις μεταποιεῖ, χωρὶς ἵσως καὶ ὁ ἴδιος νὰ τὸ θέλῃ, τὴν φύσιν εἰς ἐνιαῖον ὄργανικὸν ὅλον ἐκφραστικὸν νοήματος. Καὶ τὴν ἀρμονικὴν ἐνότητα, ἡ ὅποια διέπει τὸ ὅλον τοῦτο, καλεῖ Θεόν, ταυτίζων μάλιστα αὐτὴν πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ ἀρμονικὴ αὕτη ἐνότης εἶναι κατ' ἀλήθειαν οἱ φυσικοὶ νόμοι. Χωρὶς νὰ θέλωμεν ἔρχονται εἰς τὸν νοῦν οἱ λόγοι τοῦ μαρκησίου Ρόβα πρὸς τὸν βασιλέα Φίλιππον εἰς τὸν «Δὸν Κάρλο» τοῦ Schiller:

Κεῖνον,

τὸν καλλιτέχνη, τὸ μάτι του δὲν τὸν παίρνει,
μέσα σὲ αἰώνιους μετριόφρονα κρύβεται νόμους.
Αὗτοὺς βλέπει ὁ ἄθεος, δχι ἐκεῖνον.

Πρὸς τί δὲ Θεός; ἔρωτα.
Οὐ κόσμος ἀρκεῖ στὸν ἑαυτόν του.
Καὶ κανενὸς χριστιανοῦ ἢ εὑσέβεια
Δὲν τὸν ὑμνεῖ λαμπρότερα
Οσο τοῦ ἀνθεου αὐτοῦ ἢ βλασφημιά.

Τὴν μυστικίζουσαν αὐτὴν θρησκευτικότητα ἀπαντῶμεν καὶ εἰς τοὺς κύκλους, οἱ ὅποιοι ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν κοσμοθεωρίαν τοῦ περιφήμου κατὰ τὰ ἄλλα ζωολόγου. Ἐμψυχωτὴς αὐτῶν ἀνεδείχθη δὲ μνημονευθεὶς ἥδη ἐκδότης Diederichs, δὲ ὅποιος προέβη καὶ εἰς τὴν ἀναδημοσίευσιν τῶν ἔργων τῶν μεγάλων μυστικῶν τοῦ μεσαίωνος. Χάρις εἰς τὴν πρωτοβουλίαν του ἥρχισαν νὰ τελῶνται ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν βιουνῶν τῆς Θυριγγίας ἕορταί, ἀποσκοπούσαι εἰς τὴν λατρείαν τῆς ἐμψύχου καὶ ζωοδότου φύσεως. Ἀλλ' οἱ ὄπαδοὶ τῆς φυσιοκρατικῆς αὐτῆς θρησκείας δὲν περιορίζονται εἰς τὴν μυστικὴν ἔνωσιν πρὸς τὸ «ζωντανὸν σύμπαν». Διὲπερ τῆς ἐπιδιώκουν καὶ λύτρωσιν, δημιουργίαν συναισθήματος ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὴν στενότητα τῆς ὑπάρξεως καὶ ἀπὸ τὰς ἀντινομίας τῆς ζωῆς, διπλας πᾶσα θρησκεία. Μετὰ τῆς ἐπιδιώξεως ταύτης συνέδεσαν καὶ νέαν ἡθικήν, στηριζομένην ἐπὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς γνώσεως τῶν νόμων της. Τέλος ἐσχεδιάσθη καὶ ἔδρυσις καταλλήλων, εἰδικῶν τόπων λατρείας, διότου θὰ ἥδυναντο οἱ πιστοὶ νὰ μετατίθενται εἰς κατάνυξιν ἐνώπιον τῶν «θαυμάτων τῆς φύσεως», τὰ ὅποια θὰ προεβάλλοντο εἰς αὐτοὺς διὲπαπαραστάσεων, εἰκόνων, ἐνυδρείων καὶ ἄλλων ἐποπτειακῶν μέσων. Πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς κινήσεως αὐτῆς θὰ ἔρκουν οἱ στίχοι τοῦ Goethe:

Παραδοξότερο δὲν γίνεται λάθος ἄλλο,
Ἄπο τὸ νὰ δίνῃς γιὰ κάποιον γιορτή,
Καὶ νὰ ξεχνᾶς νὰ τὸν προσκαλέσῃς.

Κατ' ἀνάλογον τρόπον ὠνειροπόλησε καὶ δὲ Ostwald τὴν ἔδρυσιν μονιστικῶν μονῶν, διότου οἱ «μοναχοὶ» θὰ ἥσκουν τὴν τήρησιν τῶν νέων ἡθικῶν κανόνων τοῦ ἐνεργητισμοῦ, τοὺς ὅποιους ἐφιλοτέχνησεν διάσημος χημικός, καὶ θὰ ἔβυθιζοντο εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ μυστηρίων τοῦ ἐνεργητικοῦ

του σύμπαντος. Εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς μυστικιζούσης ταύ-
της λατρείας τὴν φύσεως ὑπὸ τοῦ μονισμοῦ συνέβαλαν
αἰσθητῶς καὶ τὰ πολυάριθμα ἔργα τοῦ Ἀμερικανοῦ Trine,
περὶ τοῦ ὅποιου ἔγινε καὶ ἀλλαχοῦ λόγος, τὰ ὅποια ἔτυ-
χον εὑρείας διαδόσεως ὅχι μόνον εἰς τὴν Ἀμερικήν, ίδιᾳ
τὸ ἀξιολογώτερον ἐξ αὐτῶν, γνωστὸν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐν
ἄρμονίᾳ μὲ τὸ σύμπαν». Ὁ Trine, ὁ ὅποιος εἶχε διαποτι-
σθῇ ἀπὸ τὸν μυστικισμὸν τοῦ Emerson, ἐκπροσωπεῖ παν-
θεῖζουσαν μυστικιστικὴν εὔσέβειαν ως μέσον λυτρώσεως
τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ ἐμβάλλει ζωὴν καὶ σκοποὺς εἰς
τὸ σύμπαν.

* * *

”Αλλη τις κατηγορία κινήσεων δεικνύει κατανόησιν
διὰ τὴν θρησκείαν ως ἴστορικὸν δεδομένον καὶ προσπαθεῖ
να ἀνασυνδεθῇ πρὸς τὰς ἴστορικὰς τῆς μορφᾶς. Αἱ κινή-
σεις αὗται σχετίζονται τὸ μὲν πρὸς τὴν ἀναζωπύρωσιν
τοῦ ἔθνικισμοῦ, τὸ δὲ πρὸς τὰς κοινωνικὰς ἐπιδιώξεις τοῦ
σοσιαλισμοῦ. Ἡ νοσηρὰ ἐνίσχυσις τοῦ ἔθνικισμοῦ ὠδήγη-
σεν εἰς πειραματισμὸύς ἀποσκοποῦντας εἰς συγκρότησιν
θρησκείας ἀπηλλαγμένης παντὸς ὀθυγείου στοιχείου καὶ
συμφώνου πρὸς τὴν φυλετικὴν ἢ τὴν ἔθνικὴν ιδιοτυπίαν
τοῦ λαοῦ. Οὕτω ἀναφαίνεται εἰς τὴν Γερμανίαν ἢ προσ-
πάθεια πρὸς δημιουργίαν συμβολικῆς λατρείας τοῦ Wotan,
τοῦ Διὸς τοῦ γερμανικοῦ πανθέου ἢ ἢ συγκρότησις θρη-
σκείας καθαρῶς ἀρίας. Καὶ τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην ἀπό-
πειραν διακρίνει ὅχι σπανίως γνήσιος ἐνθουσιασμὸς πρὸς
τὸ μακρυνὸν παρελθόν, συνδεδεμένος ὅμως πρὸς πνιγηρὰν
αἰσθησιαρχίαν. Ἀμφότεραι αἱ προσπάθειαι αὗται ἔξεπε-
σαν ταχέως εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς φυσικῆς θρησκείας. Διότι
ἡ ἴστορία δὲν ἐπιστρέφει πρὸς τὰ ὅπιστα οὕτε ἐπιτρέπει
βιαίας, καὶ αὐθαιρέτους δημιουργίας. Τοῦτο ἵσχύει κατ’
ἔξοχὴν ως πρὸς τὴν προσπάθειαν τοῦ ἔθνικοσοσιαλισμοῦ,
ὁ ὅποιος ὠραματίσθη τὸν ἀφανισμὸν τοῦ χριστιανισμοῦ
ὡς μὴ γνησίως «ἀρίας» θρησκείας καὶ τὴν συστηματικὴν
ὅσον καὶ αὐθαιρέτον ἀντικατάστασιν του διὰ τῆς ἀρχαίας
θρησκείας τῶν Γερμανῶν. τὴν ὅποιαν ἡρμήνευεν ὡς οὐλι-
στικόν τινα πανθεῖσμὸν ἢ ὑλοζωϊσμὸν. Ἡ κίνησις αὕτη

πρὸς ἐπιστροφὴν εἰς τὴν «ἔθνικὴν» θρησκείαν ἐμφανίζει ποικίλας ἀποχρώσεις. Ἡ σπουδαιότερα ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀναντιρρήτως ἢ πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ θεολόγου Hauer συνδεδεμένη. Εἰς αὐτὴν ἀνῆκεν ἐπὶ τινα χρόνον καὶ ὁ φιλόσοφος Bergmann, ὁ εἰσηγητὴς «γερμανικῆς» τινος θεολογίας ἀπηλλαγμένης παντὸς χριστιανικοῦ στοιχείου. Ἐκκινῶν ἀπὸ τοὺς μεγάλους Γερμανούς μυστικούς τῶν μέσων αἰώνων ἐπιζητεῖ τὴν ἄρσιν τῆς μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου διαφορᾶς, παρερμηνεύων ἀσφαλῶς πρὸς τοὺς σκοπούς του τὴν διδασκαλίαν ἐκείνων. Τὸν Θεὸν φέρομεν ἐντὸς ἡμῶν, διὸ καὶ γίνεται, αὕξει μεθ' ἡμῶν. Ἡ θεολογία του δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ διὰ τοῦτο ὡς ἀνθρωποθεῖσμός. Ἀλλὰ μετὰ τῆς θεολογίας ταύτης συνδέει ἄκρατον φυσιοκρατίαν. Διότι διδάσκει ὅτι τὸ νόημα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου συνίσταται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν φυσικῶν του δρμῶν. Πολὺ βαθύτερος τοῦ Bergmann εἶναι ὁ Hauer. Συμφωνεῖ δμως μετ' αὐτοῦ εἰς τὸν ἔξοβελισμὸν τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς θρησκείας ξένης πρὸς τὴν φύσιν τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ. Ἡ πεποίθησις αὕτη εἶναι ἀναγκαῖα συνέπεια τῆς ἀρχῆς, ἡ ὅποια ὑπόκειται ὡς βάσις ὅλων τῶν μορφῶν τῆς κινήσεως ταύτης καὶ κατὰ τὴν ὅποιαν πᾶσα θρησκεία εἶναι προΐὸν τῆς ἰδιοτυπίας τῆς φυλῆς, ἀπὸ τὴν ὅποιαν προῆλθεν.

* * *

Ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἀγνοεῖ τὰ βάθη τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ διὰ τὴν σοσιαλιστικὴν προσπάθειαν πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ θεοικοῦ θρησκεύματος. Ἡ πλήρης ἀγάπης καὶ σεβασμοῦ ἀφοσίωσις εἰς τὸν ἀγῶνα πρὸς δημιουργίαν εὐγενεστέρου πολιτισμοῦ, ἀληθινῆς ἡμερώσεως καὶ κοινωνικῆς δικαιίους ἀποτελεῖ ἐδῶ τὸ ὑποκατάστατον τῆς θρησκείας. Οὕτω ἡ θρησκεία συγκεντρώνεται εἰς τὴν βούλησιν, τὸ ἴδαινικὸν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς γίνεται τὸ ἀντικείμενον τῶν ἐπιδιώξεών της καὶ κινεῖ αὐτὴν πρὸς τὴν δράσιν καὶ τὴν θυσίαν. Ὁ Βέλγος Verhaeren, ὁ ποιητὴς Dehmel, οἱ ἀδελφοὶ Horneffer, ὁ Maurenbrecher ἀποτελοῦν ἐκλε-

κτὰ μέλη τῆς χορείας τῶν κηρύκων τοῦ ἴδεώδους τούτου. Πρὸ πάντων δὲ τελευταῖος, τοῦ δποίου ἡ προσπάθεια τελεῖ καὶ εἰς στενωτέραν ἐπαφὴν πρὸς τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς ἱστορικὰς μορφὰς τῆς θρησκείας. Τὸ ἴδαινικόν του εἶναι ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ δεινὰ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς καὶ ἡ ὑψωσίς του εἰς μίαν χαρωπὴν κατάφασιν τῆς ὑπάρξεως διὰ θρησκευτικῆς τινος πνοῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ διαποτίσῃ τὰς μορφὰς τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ διὰ θρησκευτικῆς ἡθικῆς, ἡ ὅποια καταφάσκει τὰ περιεχόμενά των καὶ συμβάλλει εἰς τὸν προαγωγὴν των. Καὶ τοῦτο ἐπειδὴ διέγνωσεν ὅτι δὲ φυσιοκρατικὸς μονισμὸς καὶ ἡ αἰσθητική του ἔξιδανίκευσις διὰ τῶν ποιητῶν, περὶ τῶν δποίων ἔγινεν ἐν ἀρχῇ λόγος, ἀπεδειχθησαν ἀνίκανα πρὸς τοῦτο. 'Αλλ' ἡ θρησκεία, τὴν δποίαν ὑπονοεῖ ὁ Maurenbrecher ὡς καὶ οἱ ἀδελφοὶ Horneffer, δὲν εἶναι ὁ χριστιανισμός. Εἶναι μία θρησκεία, ἡ ὅποια ἔχει κοινὸν πρὸς τὴν αἰσθητικὴν θρησκευτικότητα τῶν ποιητῶν ἔκεινων τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἔμμονού, τοῦ ἐνδοκομισμοῦ, ὅπερας πᾶσα πανθεῖζουσα εὔσέβεια. 'Αλλὰ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ἔκεινην θέλει νὰ ἐμφυσήσῃ εἰς τὸν ἄγῶνα πρὸς δημιουργίαν εὐγενεστέρου πολιτισμοῦ ψυχὴν καὶ ἡθικὴν δύναμιν ἵκανὴν νὰ πλάττῃ καὶ νὰ διαμορφώνῃ. Καὶ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ προσπάθεια του σημαίνει προσέγγισιν πρὸς τὸν χριστιανισμόν. Πρὸς αὐτὸν συμφωνεῖ καὶ ὡς πρὸς τὸν σκοπόν. Διότι καὶ ἡ θρησκεία τοῦ Maurenbrecher ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν ἄρσιν τῆς ὑποδουλώσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν φύσιν καὶ τὰς ζωῶδεις ὅρμας του καὶ εἰς τὴν ἐπιβολὴν αὐστηρᾶς ἡθικῆς αὐταγωγῆς καὶ προθύμου εἰς θυσίας ἀφοσιώσεως τοῦ ἀτόμου εἰς ὑπερατομικὰ ἴδαινικά. 'Αλλὰ τὸ σημαντικὸν μειονέκτημα τῆς κινήσεως ταύτης συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι ἀπόφεύγει ἐπιμελῶς τὴν ἴδεαν τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τοῦτο οἱ σκοποί, τοὺς δποίους ἐπιδιώκει, παραμένουν εἰς τὴν σφαῖραν τῶν ὀνειροπολήσεων. Διότι μόνον ἡ πίστις εἰς Θεὸν ἔγγυαται, τὴν αὐτοτελῆ ἐξέλιξιν τοῦ ψυχικοῦ βίου, τὴν δύναμιν τοῦ ἡθικοῦ φρὸνήματος ἐπὶ τῆς φύσεως καὶ τὴν ὑπερνίκησιν τῆς φυσιοκρατίας. Σημειώτεον ὅτι ἀπό τινων ἐτῶν ἀνεφάνη μεταξὺ τῶν σοσιαλιστικῶν κύκλων ζωηρά τις κίνησις, ἐπιδιώκουσα τὴν σύνδεσιν σο-

σιαλισμού καὶ θετικῆς θρησκείας. Ἡ κίνησις αὕτη διεμόρφωθη εἰς ίδιαν δργάνωσιν ἔξυπηρετούμενην ύπὸ ίδιων δημοσιογραφικῶν δργάνων.

Ο σοσιαλισμὸς ἀπαιτεῖ ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὴν συναίσθηματικὴν ἀπλῶς εὔσέβειαν καὶ στροφὴν πρὸς τὴν θρησκείαν τῆς δράσεως, πρὸς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ἡθικοῦ ίδιανικοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν κοινωνίαν. Διαφορετικὰ ἡ κίνησις ἡ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς προσωπικότητος, εἰς τὸν ἔξευγενισμὸν τοῦ ἐνδομύχου κόσμου. Καὶ ἡ κίνησις αὕτη ἐκπηγάζει ἀπὸ θρησκευτικὸν πόθον. Ἐπιδιώκει ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὸν ἄψυχον καὶ κενὸν νοήματος πολιτισμὸν τῆς τεχνικῆς. Συγχρόνως δὲ ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τὴν ἀπολιθωσιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πάσχει κατὰ τὴν γνῶμην τῶν ἡγετῶν τῆς κινήσεως ἡ ἐκκλησιαστικὴ εὔσέβεια συνεπείᾳ δογματικῆς δεσμεύσεως. Ἀμφότερα ταῦτα ἐπιδιώκει διὰ τοῦ μυστικισμοῦ, διὰ τοῦ εὐλαβοῦς βυθισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ίδιαν του ψυχὴν καὶ τὴν ιστορίαν.

* * *

Ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὴν φυσιοκρατίαν καὶ τὴν μονομέρειαν τῆς νοησιαρχίας ἐπιδιώκει καὶ ἡ θεοσοφία καὶ εἰς μεγαλύτερον ἀκόμη βαθμὸν ἡ ἀνθρωποσοφία, διὰ νὰ παραλίπωμεν τὸν πνευματισμὸν, δ ὁποῖος χρησιμεύει διὰ πολλοὺς ἀνθρώπους ὡς ὑποκατάστατον καὶ αὐτὸς τῆς θετικῆς θρησκείας καὶ κατέλαβεν πράγματι εἰς τὰς καρδίας τῶν τὴν θέσιν θρησκείας, ἡ ὁποία δὲ ὅμως ὑπενθυμίζει τὰς πρωτογόνους μορφάς της. Τόσον ἡ θεοσοφία δὲ καὶ ἡ ἀνθρωποσοφία ἐκπροσωποῦν κοσμοθεωρίαν σύνδεομένην πρὸς τὸν μυστικισμὸν καὶ προσείλκυσαν ἀμετρήτους ὁπαδούς ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἐπιδιώκουν τὴν πλήρωσιν ψυχικῶν ἀναγκῶν, τὰς δημιαὶς ἀφηνεν ἀνικανοποιήτους ἡ ὑλιστικὴ φυσιοκρατία. Ἰδίως μεγάλης διαδόσεως ἔτυχεν ἡ ἀνθρωποσοφία ὑπὸ τὴν μορφὴν, τὴν ὁποίαν προσέδωκεν εἰς αὐτὴν ὁ R. Steiner. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἀφορμάται ἀπὸ τὸν Goethe καὶ καταπολεμεῖ τὸν Κάντιον. Ὡς βασικὸν σφάλμα τῆς φιλόσοφίας θεωρεῖ τὴν ύπ' αὐτῆς ἀποδοχὴν δύο πηγῶν τῆς γνῶσεως, τῆς κατ' αἴσθησιν ἐμπειρίας καὶ τῆς συνει-

δήσεως, τῆς ἰδέας. Τὸ κύριον πρόβλημα, τὸ ὅποιον ἀπασχολεῖ αὐτόν, εἶναι ὁ τρόπος, διὰ τοῦ ὅποίου καθίσταται δυνατὴ ἡ γνῶσις ἀνωτέρων, ὑπεραισθητῶν κόσμων. 'Ο Steiner πιστεύει ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ θέα τοῦ ὑπεραισθητοῦ ἐντὸς τοῦ αἰσθητοῦ, καὶ μάλιστα τῇ βοηθείᾳ ἐπιστημονικῶν μεθόδων. 'Η κοσμοθεωρία του ἀποτελεῖται εἰς βαθμὸν πολὺ μεγαλύτερον ἢ ἡ κοσμοθεωρία τῆς θεοσοφίας ἀπὸ πανθεϊζούσας ἰδέας τοῦ νεοπλατωνισμοῦ, ἀπὸ διανοήματα τῆς Γνῶσεως, ἀπὸ δάγεια εἰλημμένα ἐκ τοῦ χριστιανικοῦ μυστικισμοῦ, ἀπὸ βουδνιστικὰ στοιχεῖα καὶ πνευματιστικὰς παραστάσεις. Τὴν θρησκευτικότητα, τῆς δόποιας ἔκφρασις εἶναι ἡ ἀνθρωποσοφία αὕτη, προσήγγισεν περισσότερον εἰς τὸν χριστιανισμὸν δ Rittelmeyer διὰ τῆς προσθήκης στοιχείων τελετουργικῶν καὶ μυστηριακῶν, ως καὶ διὰ τῆς κεντρικῆς θέσεως, τὴν δόποιαν παρεχώρησεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ. Οὕτω μετέβαλεν αὐτὴν διὰ πολλούς εἰς νέαν μορφὴν «χριστιανικῆς κοινότητος».

* * *

Αἱ ἀπόπειραι αὗται πρὸς δημιουργίαν νέων μορφῶν θρησκείας φέρουν, ώς εἴπομεν, μυστικίζοντα χαρακτῆρα. 'Αλλ' ὁ μυστικισμὸς των εἶναι μυστικισμὸς ἐνεργητικός. Καὶ τοῦτο διότι ἀνεφάνησαν εἰς ἐποχήν, κατὰ τὴν δόποιαν ἥρχισε νὰ ὑποχωρῇ ἡ ἀπαισιοδοξία, φιλοσοφικοὶ θεμελιωταὶ τῆς δόποιας ὑπῆρξαν δ Schopenhauer καὶ δ Ed. von Hartmann. Τῆς στροφῆς ταύτης ἀπὸ τὴν ἄρνησιν εἰς τὴν κατάφασιν τῆς ζωῆς ἀπαρχὴ καὶ ἅμα σύμβολον εἶναι ἡ ἀπάρνησις τοῦ R. Wagner ὑπὸ τοῦ Nietzsche. Τώρα ζητοῦν θρησκείαν παρέχουσαν δύναμιν πρὸς ζωὴν καὶ δημιουργίαν καὶ δυναμένην νὰ χρησιμεύσῃ ώς κίνητρον πρὸς πολιτιστικὴν ἔξελιξιν. Διότι ποθοῦν θάρρος πρὸς δρᾶσιν ἐν τῇ ζωῇ, πρὸς ἡθικοποίησιν τοῦ πολιτισμοῦ, πρὸς ὑπερνίκησιν τοῦ ἔγωγεςτικοῦ ἀτομισμοῦ. 'Εξαίρεσιν ἀποτελεῖ μία μόνον κίνησις, ὁ νεοβουδνισμὸς. 'Η προσπάθεια πρὸς μεταφύτευσιν τοῦ βουδνισμοῦ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ σημαίνει διάδοσιν τῆς ἀπαισιοδοξίας, ἀρνητικὴν θέσιν ἀπέναντι τῆς ζωῆς καὶ ἡσυχα-

στικὸν μυστικισμὸν, περιορισμὸν εἰς τὴν ἀδρανῆ μυστικὴν θεωρίαν. Παρ’ ὅλα ταῦτα ἡ προσπάθεια αὕτη κατώρθωσε νὰ δημιουργήσῃ ἀξίαν λόγου κίνησιν, ώς μαρτυρεῖ ἡ ἔκδοσις βουδιστικῶν περιοδικῶν καὶ βιβλίων, κατηχήσεων καὶ κηρυγμάτων, ἡ ἔδρυσις βουδιστικῶν μονῶν εἰς τὸ κέντρον τῆς Εὐρώπης καὶ αἱ πολλαχοῦ ὑφιστάμεναι βουδιστικαὶ ἐταιρεῖαι. Ὁ Βουδισμὸς οὗτος δὲν εἶναι, ώς οἴκοθεν νοεῖται, ὁ πρωταρχικὸς βουδισμὸς τῶν Ἰνδῶν, ἀλλὰ θρησκεία προσηρμοσμένη εἰς τὸ πνεῦμα τῶν λαῶν τῆς Δύσεως. **Ἡ ἀπαισιόδοξος διάθεσις**, ἡ ὅποια ἐπεκράτησε κατὰ τὰς τελευταῖς δεκαετηρίδας τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὴν ἔξαπλωσιν τοῦ μετερρυθμισμένου τούτου Βουδισμοῦ, εύνοηθεῖσαν καὶ ὑπὸ τῶν ψυχικῶν κλονισμῶν, τοὺς δποίους συνεπήγαγεν ὁ πρώτος παγκόσμιος πόλεμος.

“Ολαι αὐταὶ αἱ θρησκευτικαὶ κινήσεις μαρτυροῦν πολὺ ἀόριστον καὶ συγκεχυμένην ἀντίληψιν ώς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τῆς θρησκείας, τὸν Θεόν. Πότε τὸν συγχέον πρὸς τὴν φύσιν, πότε τὸν ταυτίζουν πρὸς τὴν κοσμικὴν ψυχήν. ”Αλλοτε εἶναι δι’ αὐτὰς τὸ ἀρμονικὸν σύμπαν, ἀλλοτε τὸ ἄπειρον καὶ ἀλλοτε τὸ ἄγιον. ”Αλλαι ἐκδέχονται αὐτὸν ώς ἀπλῆν φυσικὴν δύναμιν, ἀλλαι ώς τυφλὴν βούλησιν καὶ ἀλλαι ώς λόγον τοῦ παντός. ”Αλλ” ὅλαι εἶναι ἀπόδειξις τοῦ ἀκαταλύτου τῆς θρησκευτικῆς ἀνάγκης τοῦ ἀνθρώπου. Διότι, δπως λέγει εὔστοχως ὁ Rops, «ἡ ἀνθρωπίνη φύσις εἶναι οὕτω δημιουργημένη, ὥστε νὰ ἀπαιτῇ ἐπιτακτικῶς τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀπολύτου. ”Οταν δὲν δέχεται ώς τοιοῦτο τὸν Θεόν, γεραίρει αὐτὸς εἰς τὸ ἴδιον αὐτῆς πρόσωπον, εἴτε εἰς τὸ ἄτομον εἴτε εἰς τὰς ἐξ αὐτοῦ ἀπορρεούσας ἐννοίας, ώς λ.χ. τὴν φυλὴν ἢ τὸ ἔθνος. Τὰ ἔχθρικὰ πρὸς τὴν θρησκείαν πνεύματα ἀντικαθιστοῦν τὸν Θεόν διὰ δεδομένων, τὰ δποῖα φέρουν ἐν τούτοις θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, διὰ τῆς λατρείας τῆς προόδου, διὰ τῆς ἀγάπης τῆς ἀνθρωπότητος κ.τ.τ.». Εἶναι εῖδος τι «δευτέρας θρησκευτικότητος», ἡ δποία κατὰ τὸν ισχυρισμὸν τοῦ Spengler, διαδέχεται τοὺς χρόνους τοῦ ύλισμοῦ κατὰ τὸ τέλος ἐκάστης πολιτιστικῆς περιόδου. Διότι «Στακτιὰ εἶναι κάθε θεωρία, ἀλλὰ πράσινο τὸ δένδρο τῆς ζωῆς». Καὶ τῆς ζωῆς

ό παλμὸς εἶναι τὸ θυμικὸν μὲ τὰς ἀνάγκας του καὶ τὰς νοσταλγίας του, τὰς ἀντιφάσεις του καὶ τὰς ἀγωνίας του. Εἰς αὐτὸ διηλεῖ ὁ Θεός πρὶν πλάσῃ τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ὅστερα — ὅπως λέγει ὁ Rilke — :

Βγαίνει μὲ αὐτὸν σιωπῶντας ἀπὸ τὴν νύχτα.

Μὰ τὰ λόγια, ποὺ δὲ καθένας πρὶν νὲ ἀρχίσῃ ἀκούει,

Τὰ λόγια αὗτὰ τοῦ λένε :

Τοάβα ὡς τὴν ἀκρη τοῦ πόθου σου.

Δός μου ἔνδυμα.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ:
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟ ΙΩΑΝΝΙΝΑΣ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΦΙΛΟΧΩΡΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΜΑΛΗΝΗΣ